

Grå vårtbitare (*Platycleis albopunctata*) funnen på Torö i Södermanland

[Grey Bush-cricket *Platycleis albopunctata* (Goeze 1758) (Orthoptera, Tettigoniidae) found on Torö in Södermanland, Sweden]

INGEMAR AHLÉN

På kvällen-natten den 22 augusti 1998 upptäckte jag en förekomst av grå vårtbitare *Platycleis albopunctata* (Goeze 1758) (= *P. denticulata* (Panzer 1796)) på Torö i Södermanland (Nynäshamns kommun, Stockholms län). Arten bestämdes på sin stridulering genom lyssning med ultraljudsdetektor.

Den grå vårtbitarens tidigare kända utbredning omfattar framför allt Öland och Gotland, där arten är ganska vanlig, samt några få spridda, fläckvisa förekomster i Skåne, Blekinge, Halland, Bohuslän, Småland och Östergötland, oftast nära kusterna (Ahlén 1993, Ander 1949, Berglund 1995, Holst 1986). Arten är dessutom angiven från Dalsland från 1800-talet (Hansson 1882, 1902) ehuru fynden där inte verifierats. Den nordligaste tidigare kända förekomsten i östra Sverige, upptäckt av Kjell Ander, är bergbranterna på Bråvikens nordsida i Östergötland och de närmast nordligaste är fem lokaler vid Söderköping och Slätbaken (Johannesson 1995). Den nu upptäckta förekomsten på Torö ligger ca 75 km nordost om lokalen vid Bråviken och blir nu alltså den nordligaste kända platsen för arten längs den svenska ostkusten.

Arten är sedan länge känd från Åland (Nordman 1943). Oskar Kindvall (pers. komm.) granskade hopprätvingar på zoologiska museet i Helsingfors och fann då grå vårtbitare tagna på fyra olika öar under perioden 1939-1947 av Nordman. Därtill var unga exemplar av grå vårtbitare från ytterligare tre lokaler feletiketterade som "*brachyptera*".

Med hänsyn till artens förekomst i Ålands skärgård har jag länge varit övertygad om att man skulle kunna finna den någonstans längs Södermanlands eller Upplands kuster. Jag har därför under många exkursioner tagit tillfällena att lyssna i vad jag trott vara lämpliga biotoper ända

upp till Örskär och Björn och på Upplands nordkust, men ända tills nu utan resultat.

De närmare omständigheterna vid upptäckten av arten på Torö är följande. På Öruddens sydvästra hörn i den glesa tallskogen med klapperstensfält hördes kl 21:20 en strof som jag tyckte liknade grå vårtbitare. I den relativt kyliga och hårda vinden från sydväst var det allmänt låg aktivitet bland orthopterer och jag hörde trots en stunds väntan inget mer. Något senare på kvällen gick jag över bergskullen med kvarnen ca 200 m nordväst om Ankaruddens hamn. Ungefär kl 22:10 fick jag på nära håll höra en omisskänlig grå vårtbitare som stridulerade på krönet ca 20 m söder om kvarnen. Trots vinden gick det bra att spela in sången via en ultraljudsdetektor (D-240) med heterodyning och tidsexpansion. En kringvandring på kullen resulterade i ca 15 aktiva exemplar, varav flera spelades in. Senare hördes också ett exemplar på bilparkeringen norr om Ankaruddens hamn.

De nio svenska stridulerande arterna av vårtbitare kan alla artbestämmas på sången (Ahlén 1981, Heller 1988). Den grå vårtbitaren är lätt igenkännlig om sången är typisk och om man får tillfälle att höra den ordentligt. Den art i Sverige vars sång mest liknar den grå vårtbitaren är ljungvårtbitaren, *Metrioptera brachyptera*. Normalt har den grå vårtbitaren fem striduleringar i varje strof (nattetid ofta långt utdragna) medan ljungvårtbitaren normalt bara har tre. Om man använder en ultraljudsdetektor med tidsexpansion hör man detaljer i striduleringen som annars är omöjliga att uppfatta. Man kan då lätt räkna antalet striduleringar per strof. Det händer åtminstone inom vissa populationer av ljungvårtbitare att man kan höra upp till genomsnittligt fyra striduleringar och i sällsynta fall kan den grå åtminstone tillfälligt gå ned till fyra. Då kan man

lyssna noga på det inspelade ljudet (från tidsexpansionen) och höra att det är en liten tyst paus mellan varje stridulering hos den grå vårtbitaren medan ljungvårtbitaren i stället för en tyst paus alltid avger ett tydligt ljud då den öppnar täckvingarna (elytra). Därför går det även i sådana kinkiga fall att bestämma arten, förutsatt att man har en ren och tydlig upptagning med hjälp av tidsexpansion. Tidsexpansion finns numera även i de minsta modellerna av ultraljudsdetektorer.

Fyndet visar att det verkligen kan vara lönt att söka efter denna värmekrävande art i Södermanlands och Upplands kusttrakter och skärgårdar. Just de södra delarna av Södertörn är sedan tidigare kända för fynd av ett flertal sällsynta och värmekrävande insekter som här har nordliga utposter i utbredningen.

Andra hopprätvingar som samtidigt hördes i området vid kvarnen var grön vårtbitare (*Tettigonia viridissima*), ljungvårtbitare, buskvårtbitare (*Pholidoptera griseoptera*) och, vid viken mellan hamnen och kvarnkullen, sävvårtbitare (*Conocephalus dorsalis*). Vid Örudden hördes ljungvårtbitare och buskvårtbitare.

Ett tack till Oskar Kindvall för uppgifter om vårtbitare på Åland och för synpunkter på manuskriptet samt till Bengt Ehnström och Ulf Gärdenfors för förslag till manuskriptet.

Litteratur

- Ahlén, I. 1981. Ultraljud hos svenska vårtbitare (Orth., Tettigoniidae). – Ent. Tidskr. 102:27-41.
 Ahlén, I. 1993. Stenshuvud - refugium för fauna och flora. I: Stenshuvud - nationalparken på Österlen. K.-R. Johansson (red). Naturvårdsverket, Solna. pp. 100 - 107.

- Ander, K. 1949. Rassenbildung und Variabilität bei der skandinavischen *Platycleis denticulata* Panz. (Salt. Tettig.). – Kungl. Fysiografiska Sällskapet i Lund Förhandlingar, Bd 19, nr 3, s. 1-24.
 Berglund, B. 1995. Sällsynta hopprätvingar i Blekinge. Blekinges Natur Årsbok 1995: 91-109.
 Hansson, C. A. 1882. Anteckningar om norra Bohusläns rätvingar. – Öfversigt af Kongl. Vetenskaps-Akademiens Förhandlingar, 1882, N:o 7. Stockholm.
 Hansson, C. A. 1902. Spridda anteckningar om skandinaviska rätvingar. – Ent. Tidskr. 23: 23-39.
 Heller, K.-G. 1988. Bioakustik der Europäischen Laubheuschrecken. – Ökologie in Forschung und Anwendung 1:1-358.
 Holst, K.T. 1986. The Saltatoria (Bush-crickets, crickets and grasshoppers). – Fauna Ent. Scand. 16. Leiden, Copenhagen (E.J.Brill/Scand. Science Press Ltd).
 Johannesson, J. 1995. Slätbakenförkastningen inom Norrköpings kommun. – Natur i Norrköping 3:95. Tekniska kontoret, Norrköping.
 Nordman, A.F. 1943. Till kännedom om fjärlfaunan i ett landområde i det centrala Skärgårdshavet i SW-Finland (Föglö Bänö). – Mem.Soc.F. et Fl. Fenn. 18.

Summary

The Grey Bush-cricket was discovered in an area on Torö (58°48' N, 17;50' E) about 54 km south of Stockholm. Habitats are dry hills or gravel deposits in climatically favoured, south-facing sites at the coast. This is the northernmost occurrence known so far in eastern Sweden, and the presence of the species in the Åland archipelago makes a further search worthwhile, especially along the coasts of Södermanland and Uppland (south and north of Stockholm).

Ingemar Ahlén, SLU, Department of Conservation Biology, P.O.Box 7002, S-750 07 Uppsala.